

4. Glendenning, F. Teaching and learning in later life: Theoretical implications F. Glendenning (ed.). Aldershot; Burlington, Vt.: Ashgate Arena, 2000 – p. 13-24.
5. Huang C. The University of the Third Age in the UK: an interpretative and critical study / C. Huang. – Educational Gerontology, 2006. – P. 10, 35, 825-42.
6. Illich I. Deschooling Society. Penguin Books / I. Illich. – London, UK: Hammondsorth, 1973.
7. Laslett P. A Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age / P. Laslett. – London: Macmillan Press, 1989. – P. 174-8.
8. McNair S. Older people's learning in 2012. A survey. Leicester: NIACE –National Institute of Adult Continuing Education, 2013. – 51 p.
9. Midwinter E. 500 Beacons: The UjA Story. The Third Age Trust / E. Midwinter. – London: Third Age Press, 2004.
10. Midwinter E. Happy anniversary! U3ASources, an Educational Bulletin / E. Midwinter. – NIACE, 2003. – 19(6). – P. 1-2, 19.
11. Midwinter E. Universities of the Third Age: English version. In Midwinter, E. (ed.), Mutual Aid Universities / E. Midwinter. – London: Croom Helm, 1984. – P. 3-19.
12. Objects and principles. – UK: The Third Age Trust, 2014. – P. 6.
13. Phillipson C., Strang P. The impact of pre-retirement education. Keele: Department of Adult Education, Keele University, 1983. – 307 p.
14. Swindell R. An international perspective of the university of the third age [Електронний ресурс] / R. Swindell, J. Thompson вказати назву книги рік і місце видання // Режим доступу: <http://worldu3a.org>.
15. Withnall A. Improving learning in later life. London and New York: Routledge, 2010.

Восвода З.

Науковий керівник – доц. Адамська З.М.

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТЕЙ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Сучасний період характеризується суттєвими змінами в усіх сферах життєдіяльності людини, які особливо позначаються на характері й структурі цінностей суспільства та окремої особистості. Проблема цінностей була і є предметом аналізу філософів, психологів, соціологів та інших вчених. Особливої актуальності вона набула сьогодні, коли відбувається переоцінка системи цінностей, принципів моральності, коли формуються нові цінності та ідеали. А тому виникає потреба у поверненні до першоджерел розвитку цінностей, до їх первинного трактування, що дасть змогу глибше зрозуміти теоретичну сутність цінностей.

Метою статті є теоретичне дослідження проблеми цінностей крізь призму зарубіжних та вітчизняних психологічних теорій.

Серед зарубіжних вчених проблему цінностей особистості досліджували: М. Рокич, С. Фелдман, Ш. Шварц, С. Морісс, В. Франкл та ін.

У вітчизняній психологічній літературі проблема цінностей особистості розглядається в дослідженнях М. Алексєєвої, Б. Ананьєва, Г. Балла, М. Боришевського, Г. Костюка, В. М'ясищева, Б. Братуся, С. Рубінштейна, З. Карпенко, В. Ядова та ін.

В американській соціальній психології найпоширенішим підходом до вивчення цінностей є концепція М. Рокича, який запропонував конкретне визначення поняття цінностей, під якими розуміють принципи життя, які визначають те, як необхідно поводитися людині [3].

Розробивши ідею термінальних та інструментальних цінностей, до термінальних цінностей М. Рокич відносив наші переконання, які відносяться до цілей або кінцевих станів, до яких прагне людина (щастя, мудрість, благополуччя тощо). Інструментальні ж цінності зачіпають уявлення про бажані методи досягнення термінальних цінностей (наприклад, акуратність, вихованість, толерантність тощо).

На думку дослідника, цінності особистості характеризуються такими ознаками:

- витоки цінностей простежуються в культурі, суспільстві і особистості;
- вплив цінностей простежується практично у всіх соціальних феноменах, що заслуговують вивчення;
- загальне число цінностей, які є надбанням людини, порівняно невелике;
- всі люди володіють одними і тими ж цінностями, хоч і в різній мірі;
- цінності організовані в системи [3].

На основі концепції М. Рокича, Ш. Шварц (90-і роки ХХ ст.) розробляє новий теоретичний і методологічний підхід до вивчення цінностей, згідно з яким найзмістовнішим аспектом, що лежить в основі відмінностей між цінностями, є тип мотиваційних цілей, які вони виражають. Вчений виокремлює базові людські цінності, що виявляються у всіх культурах, тобто ті, що представляють універсальні людські потреби.

За Ш. Шварцом, цінності особистості існують на двох рівнях: рівень нормативних ідеалів (відображають життєві принципи поведінки людини) та рівень індивідуальних пріоритетів (залежні від групового тиску й співвідносяться з конкретними вчинками людини) [7].

Узагальнюючи визначення цінностей багатьох західних теоретиків, Ш. Шварц і У. Білські виокремлюють такі їх характеристики:

1. Цінності – це переконання, це не холодні думки; коли цінності активізуються, вони змішуються

з почуттями.

2. Цінності – це бажані для людини цілі й образ поведінки, що сприяє досягненню цих цілей.

3. Цінності не обмежені певними діями і ситуаціями.

4. Цінності виступають як стандарти, які керують вибором або оцінкою вчинків, людей, подій, ситуацій тощо.

5. Цінності впорядковані по важливості відносно один одного [7].

У екзистенційній психології В. Франклом розроблена концепція особистості, згідно з якою людина в житті керується високим прагненням реалізувати сутність життя. Відповідно до концепції існує три види цінностей, які наповнюють життя людини змістом:

□ творчі цінності, що втілюються у творчих вчинках та праці;

□ чуттєві цінності, що знаходять втілення у повазі до природи, мистецтва, любові;

□ цінності зав'язків, що проявляються у ставленні людини до власної долі, різноманітних життєвих обставин, стосунків між людьми [6].

У вітчизняній психології поняття смислу найбільш повно висвітлюється у працях Л. Виготського, Б. Братуся, О. Леонтєва, С. Рубінштейна та ін.

Так, О. Леонтєв вважав, що особистісні смисли, як і чуттєве тіло свідомості, не мають власного «індивідуального», власного «не психологічного» існування. Якщо зовнішня чуттєвість пов'язує у свідомості суб'єкта знання з реальністю об'єктивного світу, то особистісний смисл пов'язує їх з реальністю самого його життя у цьому світі, з його мотивами. Особистісний смисл і надає пристрасності людській свідомості» [2, с. 153].

Говорячи про усвідомленість найбільш загальних смислових утворень, Б. Братусь використовує поняття «особистісні цінності», відрізняючи їх від особистісних смислів, які на його думку, далеко не завжди носять усвідомлений характер: «особистісні цінності» – це усвідомлені і прийняті людиною загальні смисли її життя» [1, с. 90].

У більш загальних визначеннях поняття «цінність» можуть надаватися декілька значень, залежно від аспектів, які розглядаються. Так, Д. Леонтєв вказує на три форми існування цінностей:

1. Цінність – як суспільний ідеал, створене суспільною свідомістю абстрактне уявлення про атрибути належного в різних сферах суспільного життя. Це загальнолюдські, «вічні» цінності (істина, краса, справедливість) і конкретно-історичні (патріархат, рівність, демократія).

2. Цінності, представлені в об'єктивованій формі у вигляді творів матеріальної та духовної культури або людських вчинків – конкретних предметних втілень суспільних ціннісних ідеалів (етичних, естетичних, політичних, правових тощо).

3. Соціальні цінності, які, заломлюючись крізь призму індивідуальної свідомості, входять у психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей як один із чинників мотивації поведінки [2].

3. Карпенко до проблем узгодження «внутрішніх» і «зовнішніх» цінностей підходить з позиції телеологічного підходу як наслідку холістичного зв'язку явищ: «...внутрішня доцільність функціонування організму і забезпечує таке пристосування організму до середовища, якого вимагає характер внутрішніх цінностей особистості» [4, с.10].

Тобто цінності визначають зміст і спосіб адаптації до середовища, що, у свою чергу, виступає автономним, культурно визначеним джерелом цінностей; тобто відбувається взаємопроникний рух, взаємовплив, в центрі якого знаходиться особистість, її свідомість.

С. Рубінштейн вважав, що цінності є похідними від співвідношення світу і людини, репрезентуючи те, що є у світі, і те, що створила людина в процесі історії [4].

В. Ядов у своїй диспозиційній концепції розглядає диспозиції особистості як ієрархічно організовану систему, вінець якої утворюють загальна спрямованість інтересів і система ціннісних орієнтацій. При цьому диспозиція особистості являє собою усвідомлення готовності до оцінки ситуації і поведінки, яка зумовлена її попереднім досвідом [5].

Висновки. Отже, як продемонстрував теоретичний аналіз існуючих підходів до визначення поняття «цінності» у психології, особистість постає носієм аксіопсихіки, суб'єктом пошуку, знаходження і творення ціннісних орієнтирів власного життєздійснення. На нашу думку, цінності – це стійкі переконання людини, які окреслюються ідеальними моделями значущості об'єктів навколишнього світу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні структури професійних цінностей майбутнього психолога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М. : Мысль, 1998. – 301 с.
2. Леонтєв А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтєв. – М. : Политиздат, 1995. – 304 с.
3. Рокич М. Природа человеческих ценностей / М. Рокич // Свободная пресса. – 1973. – №5. – С. 43 – 48.
4. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – [2-е изд.]. – М. : Педагогика, 1996. – 416 с.
5. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / Под ред. В. А. Ядова. – Вып.27. – Л.: Наука, 1989. – 264 с.

6. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / В. Франкл; [общ. ред. Л.Я. Гозмана, Д.А. Леонтьева]; пер. с англ. и нем. – М: Прогрес, 1990. – 494 с.
7. Schvarts S.H. Universals in the Content and structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. In M.Zanna (ed): Advances in experimental social psychology, vol 25. Orlando, FL: Academic, 1992.

Боднарчук Л.

Науковий керівник – доц. Чопик С. В.

ВПЛИВ РОЗВИТКУ САМОСВІДОМОСТІ НА ПРОЯВ СОРОМУ

Сутність, зміст та форми вияву сорому є складною етичною та психологічною проблемою, яка пов'язується з особливостями світосприйняття людини, станом її душі, мотивацією вчинків й самосвідомістю, а також із визначенням пріоритетів у системі суспільних орієнтацій. Сором – це почуття засудження як своєї особистості, вчинків, так і усього, що її стосується. Сором виникає, коли людина зробила щось аморальне щодо уявлень інших людей про добро та зло. Сором тісно пов'язується із почуттям совісті, провини, розглядаючи його структурним елементом моральної самооцінки і самосвідомості особистості загалом. Самосвідомість – це здатність людини усвідомити саму себе, своє "Я", свої потреби, інтереси, цінності, своє буття і його сенс, власну поведінку й переживання.

У своїх дослідженнях до вивчення питання сорому зверталися такі вчені як Е. Еріксон, І. Кон, Г. Кохут, А. Налчаджян, М. Пайнз, Т. Флоренська, М. Якобі та інші.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз феномену сорому як компоненту самосвідомості особистості та показника її розвитку.

Актуальність дослідження. Осмислення і дослідження феномена сорому є важливою частиною в умовах сучасного світу та життєдіяльності суспільства.

М. Якобі вважав, що почуття сорому та вини властиві усім людям і вони мають властивість з'являтися одночасно, тому їх дуже важко розрізнити [8]. Розглядаючи сором і походження самооцінки, М. Якобі стверджує, що «здатність відчувати сором вперше з'являється у зв'язку з усвідомленням того, що «Я» може бути видно ззовні» [8, с.123].

Вина – це емоційний стан, зумовлений усвідомленням власного відступу особистості від своїх переконань, відмовою від відповідальності за дії, що не суперечать загальнолюдським моральним нормам і цінностям [8].

Е. Еріксон визначав, що почуття сорому є ключовим питанням на другому з восьми етапів розвитку людини, який охоплює 1-3 роки. Вчений зауважує, що важливим аспектом цієї фази є «полярність автономії та сорому й сумніву». Це пов'язано з ідеєю про те, що почуття сорому виникає тоді, коли дитина починає розвивати в собі почуття самосвідомості. Е.Еріксон розглядає переживання сорому у дитини як щось близьке до гніву, спрямованого на самого себе, коли дитині не дозволяється розвивати свою автономію і самоконтроль. Сором може виникнути, якщо батьки нетерпеливо, дратівливо і наполегливо роблять за дітей те, що вони можуть зробити самі, або навпаки, коли батьки очікують, що діти зроблять те, чого вони самі зробити ще не можуть [7].

Почуття сорому також стало важливим аспектом Я – психології Г. Кохута. Він розглядав сором як крах самооцінки або «нарцисичну рану», що пов'язана з батьківською неспроможністю уважно та з вдячністю нести відповідальність за свою дитину, ставитись до неї, як до повноцінної людської істоти [9].

М. Пайнз підкреслює важливу соціальну роль почуття сорому й провини: «Сором і провини вчать нас через болісні, але неминучі спроби й помилки, як пристосуватися до соціальної ролі і як впливати на інших людей, щоб вони могли адаптуватися до нас. Ми дізнаємося, коли, як і наскільки бути відкритим для інших, коли необхідно зблизитись, а коли тримати відстань: як не образити когось чи стерпіти біль: скромність, тактовність, соціальна чутливість — усе це вивчається в такий спосіб. Ми навчилися бути людьми, знаючи, що те, що відчуваємо ми, інші також відчувають» [10, с. 35].

Поява сорому вказує на появу самосвідомості в онтогенезі людини, вважає А. Налчаджян [5]. Автор погоджується з Е.Еріксоном [7], який вважає, що сором виникає коли людина розкрита під поглядами інших і знає про це, тобто відбувається гостре усвідомлення свого Я-образу. А. Налчаджян додає, що для виникнення сорому людина повинна думати, що мимовільно розкрила перед іншими інтимні сторони особистості, які потрібно приховувати. Вина, вважає дослідник, виникає в результаті неможливості реалізації ідеального Я індивіда, яке пов'язане з совістю [5].

Поняття сорому дуже близьке до поняття совісті, вважає Т. Флоренська. Між цими поняттями, вказує вчена, дуже тонка різниця: сором – перед іншими за себе (чи за іншого перед кимось, якщо ставиш себе на місце іншого; совість – страждання за іншого через себе. Кожне з цих почуттів здатне стати на місце іншого, це так чи інакше погляд на себе з боку, погляд на себе як іншого, незалежно від власних інтересів [6].

І. Кон вину та сором вважає простими типами соціального контролю, а совість в його поглядах виступає більш складним типом [2].

І. Булах вважає, що сором є виток морального самоусвідомлення зростаючої особистості, найпершою ланкою самоосягнення, це негативне почуття перед іншим за себе. Більш складною формою